

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پایان نامه

برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد

در رشته حقوق خصوصی

دانشکده: واحد تهران مرکز

موضوع:

حقوق مالکیت معنوی (حق اختراع) در فقه و قانون مدنی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر خلیل قبله‌ای

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر سید محمد فصیح

دانشجو:

علی امینی نژاد

تهران - زمستان 1387

Payame Noor
University

School of Tehran (Central)

Department

Title:

**Submitted in Partial Fulfillment
Of the Requirements for the Degree of
M.S. (M.A.) in the field of Private Rights**

***Intellectual property rights
(invention right) in Religious Jurisprudence and
Civil Code of Iran***

**Guide Professor:
*Dr. Khalil Gheblei***

**Supervisor:
*Dr Syid Mohammad Fasih***

**by:
*Ali Amini Nejad***

Tehran – Autumn 1387

تقدیر و تشکر :

بر خود فرض می‌دانم، از همه‌ی معلمان و اساتید عزیزم، از ابتدای آموختن تا مرحله‌ی فارغ‌التحصیلی در مقطع کارشناسی ارشد تقدیر و تشکر قلبی داشته باشم. همچنین تشکر ویژه‌ام را از اساتید فرزانه جناب آقای دکتر خلیل قبله‌ای راهنمای حکیم و بصیر این سلوک علمی و جناب آقای دکتر سید محمد فصیح که در همه‌ی مراحل راه از ژرفای اندیشه و بذل مشاوره‌شان بهره‌مند شدم ابراز می‌دارم. امید است در سایه‌سار الطاف حق در امر خطیر تعلیم و تربیت و دانش و پژوهش همواره موفق باشند.

تقدیم به :

- ارواح طیبه همه‌ی فقیهان گرانقدر شیعه که در طول تاریخ مرزبان حریم شریعت بوده‌اند.
- روح قدسی حضرت امام (ره) که اجتهاد را با زندگی پیوند داد و فقه را به عنوان فلسفه عملی زندگی به ما معرفی کرد.
- محضر شهدای راه توحید و یکتاپرستی بالاخص شهیدان عرصه فقاقت، شهید اول، شهید ثانی و شهیدان انقلاب اسلامی و شهیدان دوران دفاع مقدس.
- روح عاشورایی و ملکوتی پدر عزیزم شهید حاج بابا علی امینی.
- مادر عزیزم، تندیس مهربانی و صفا و اسطوره ایستادگی و استقامت که در لحظه‌های عمرش بالنده شدم.
- همه‌ی فداکاری و ایثار همسرم در سیمای عفاف، متانت و نجابت همراه و همسفرم از روستای فطرت تا شهرستان توحید و بهشت مصفای حق.
- به پاره‌های وجودم و ریحانه‌های خانه‌ام زهرا و زینب عزیز.

چکیده پایان نامه

نام خانوادگی: امینی نژاد نام: علی

عنوان پایان نامه (رساله): حقوق مالکیت معنوی (حق اختراع) در فقه و قانون مدنی ایران

استاد راهنما: جناب دکتر خلیل قبله‌ای

استاد (اساتید) مشاور: جناب دکتر سید محمد فصیح

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته: حقوق گرایش: حقوق خصوصی دانشگاه: پیام نور

دانشکده: تهران مرکزی تاریخ فارغ التحصیلی: تعداد صفحه: 138

کلید واژه: (واژه‌هایی که بیانگر موضوع پایان نامه است): حقوق، مالکیت معنوی، اختراع، فقه، قانون، پدیدآورنده، حق، احکام ثانویه، احکام حکومتی.

چکیده:

رابطه و غلقه‌ی مالکیت که انسان‌ها با اشیاء پیدا می‌کنند بر دو گونه است:

گاهی، این رابطه‌ی مالکی بین فرد و عین خارجی ملموس می‌باشد که از آن به مالکیت عینی تعبیر می‌شود و گاهی این رابطه، بین فرد و افکار، هوش، خلاقیت و سایر قوای نفسانی او که غیر ملموس می‌باشد برقرار می‌گردد، و از آن تعبیر به مالکیت معنوی (فکری) می‌شود. که خود به دو شاخه‌ی مالکیت صنعتی (اختراع) و مالکیت حقوق ادبی و هنری تقسیم می‌شود. مالکیت معنوی (اختراع) در قرون اخیر به خاطر پیشرفت‌های شگرف در صنعت، تولید و تکثیر مورد حمایت جدی دولت‌مردان و سازمان‌های بین‌المللی قرار گرفته است.

حقوق معنوی پدیدآورندگان به جهت داشتن مبانی محکم فطری و اخلاقی، در عهد باستان و تمدن‌های چین، روم، یونان، ایران باستانی و دوران قرون وسطی، جدید، تمدن اسلامی و دوران اخیر (ایران معاصر) مشروعیت داشته است. لیکن به حقوق مادی آثار توجه چندانی نمی‌شد، و این بخاطر مقرون به صرفه نبودن استیفای این حقوق توسط پدیدآورندگان آثار بوده است. پس از اختراع ماشین بخار، تلفن و... حقوق مادی و معنوی اختراعات که سود سرشاری را عایدشان می‌کرد مورد توجه قرار گرفت.

شرع مقدس اسلام برای آثار و تألیفات محدثین و مؤلفین اهمیت زیادی قائل است، هر چند نمی‌توان به روشنی حقوق مادی مؤلفین را استنباط نمود. لیکن رعایت حقوق معنوی به صراحت در آثار آمده است. از این رو این مبحث از مسائل مستحدثه می‌باشد. سیره و بنای عقلاء، عرف، و احکام ولایی (حکومتی) و ثانویه بخشی از مستندات این حقوق است.

برخی از فقها با استناد به قاعده‌ی تسلیط، مطلق تصرف افراد در مایملک را جایز می‌دانند که قابل خدشه است. موافقان این حقوق با استناد به سه دسته از احکام یعنی احکام اولیه و ثانویه و حکومتی درصدد این هستند که مشروعیت حقوق مزبور را برای پدیدآورندگان ثابت کنند. احکام اولیه‌ی مانند، حرمت تضييع حق الناس، شرط در ضمن عقد و احکام ثانویه‌ای مانند، قاعده لاضرر، قاعده لاجرح و قاعده احتیاط و احکام حکومتی مانند، اعمال ولایت در امور حسبیه تا جامعه گرفتار هرج و مرج نشود.

فهرست اجمالی مطالب

مقدمه

بخش مقدماتی: تبیین چرایی و چگونگی تحقیق

بخش اول: کلیات و ادبیات تحقیق

فصل اول: بررسی واژه‌ها و اصطلاحات (معناشناسی)

فصل دوم: حق مالکیت فکری در بستر تاریخ

فصل سوم: حقوق مالکیت‌های فکری در تاریخ و فرهنگ و تمدن اسلامی

فصل چهارم: فرآیند حقوق مالکیت‌های معنوی در آیین‌های قانون از ابتدا تا امروز

فصل پنجم: پیشینه‌ی تاریخ حقوق مالکیت‌های فکری در ایران

بخش دوم: تبیین مالکیت‌های فکری در آیین‌های حقوق

فصل اول: مالکیت‌های ادبی و هنری

فصل دوم: مالکیت‌های صنعتی و تجاری

بخش سوم: مالکیت معنوی در آیین‌های فقه

فصل اول: در فقه امامیه (شیعه)

فصل دوم: در فقه عامه (اهل سنت)

بخش چهارم: نتیجه و رهیافت کلی پایان‌نامه

فهرست تفصیلی مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	1
بخش مقدماتی: تبیین چرایی و چگونگی تحقیق	
1- تعریف و تبیین موضوع تحقیق	5
2- ضرورت و انگیزه‌ی انتخاب موضوع پژوهش:	5
3- فواید و اهداف تحقیق:	6
4- سابقه و پیشینه‌ی تحقیق:	6
5- فرضیه‌ها و سؤالات تحقیق:	7
الف: فرضیه‌ی اصلی	7
ب: فرضیه‌های فرعی	7
سؤالات تحقیق	7
الف: سؤال اصلی:	7
ب: سؤالات فرعی:	7
6- روش تحقیق:	7
7- طرح و ساختار تحقیق:	7
8- منابع تحقیق:	8
9- کلید واژه‌ها:	8
10- مشکلات، موانع و محدودیت‌های تحقیق:	8

بخش اول: کلیات

مقدمه	10
فصل اول: بررسی واژه‌ها و اصطلاحات (معناشناسی)	
تعریف مال	12
الف) تعریف مال از نظر عرفی:	12
ب) تعریف مال از نظر شرعی:	13
تعریف مال از نظر حقوق دانان:	13
2- حق	14
3- مالکیت:	15
الف) مالکیت در لغت:	15
ب) در اصطلاح فقهاء:	15
ج) در اصطلاح حقوق دانان:	16
4- حق مالی و حق غیر مالی:	17
5- حق معنوی:	18

18	تحلیل تعاریف حقوق معنوی
18	شناخت اصطلاحی مالکیت معنوی
19	حقوق معنوی در آئینه حقوق
19	6- حق اختراع
19	نتیجه:

فصل دوم: حق مالکیت فکری در بستر تاریخ

22	حق مالکیت فکری در بستر تاریخ
23	1- عهد باستان
23	تمدن چینی:
24	تمدن یونانی:
24	تمدن رومی:
24	2- قرون وسطی
25	3- عهد جدید (دوره نوزایی)
25	1- اختراع صنعت چاپ:
25	2- جنبش اصلاح مذهب:
26	3- احیای علمی، فرهنگی (رنسانس):
27	4- تمدن اروپایی:

فصل سوم: حقوق مالکیت‌های فکری

29	پیشینه تاریخی حقوق مالکیت‌های فکری در فرهنگ و تمدن اسلامی
----	---

فصل چهارم فرآیند حقوق مالکیت معنوی

33	در آئینه‌ی قانون از ابتدا تا به امروز
34	فرایند حقوق مالکیت معنوی در آئینه‌ی قانون از ابتدا تا امروز
34	1- کنوانسیون پاریس
36	2- کنوانسیون برن
37	3- کنوانسیون جهانی حق مؤلف (کنوانسیون ژنو)
38	4- سازمان جهانی مالکیت معنوی
39	5- سازمان تجارت جهانی (WTO)

فصل پنجم: پیشینه‌ی تاریخی تحقیق

41	حقوق مالکیت‌های فکری در ایران
42	پیشینه‌ی تاریخی حقوق مالکیت‌های فکری در ایران
42	1- مرحله‌ی فقدان قوانین
44	2- مرحله‌ی تدوین قوانین

بخش دوم: تبیین « مالکیت‌های فکری » در آئینه‌ی حقوق

48 مقدمه:

فصل اول: مالکیت‌های ادبی و هنری

50 تبیین «مالکیت‌های فکری» در آیین‌های حقوق

50 مالکیت‌های ادبی و هنری

51 سرقتی:

51 حق کسب و پیشه و تجارت

53 گفتار اول: ماهیت حقوقی «مالکیت‌های ادبی و هنری»

53 1- نظریه‌ی حقوق طبیعی

53 2- نظریه‌ی حقوق کار

54 3- نظریه مالکیت

56 4- نظریه‌ی وحدت حق مادی و حق معنوی

57 5- نظریه‌ی دوگانگی حق مادی و حق معنوی

57 6- نظریه‌ی حقوق فکری

58 نتیجه:

60 گفتار دوم: شرایط حمایت از اثر و انواع آثار مورد حمایت

60 الف - ویژگی‌ها و شرایط آثار مورد حمایت

60 ب - گونه‌های آثار مورد حمایت

61 گفتار سوم: حقوق مادی و معنوی پدیدآورندگان

61 حقوق مادی

61 الف - اقسام حقوق مادی پدیدآورنده

61 ب - خصوصیات حقوق مادی پدیدآورنده:

61 1- قابل نقل و انتقال بودن:

62 2- موقتی بودن:

64 2- حقوق معنوی

65 الف - اقسام حقوق معنوی پدیدآورنده

65 ب - خصوصیات حقوق معنوی پدیدآورنده:

فصل دوم: مالکیت‌های صنعتی و تجاری

69 ماهیت حقوقی مالکیت صنعتی و تجاری

71 گفتار اول: مفاهیم کلی مالکیت‌های صنعتی و تجاری

71 1- مایه‌ی تجاری (کارمایه)

71 2- اسم تجاری:

72 3- علائم صنعتی و تجاری

73 4- حق اختراع

- 5- حق امتیاز (Royalty) 75
- 6- دانش فنی (Know – How) 75
- 7- طرحها و رسم‌های صنعتی: 76
- گفتار دوم: وجوه عمده‌ی کنوانسیون بین‌المللی پاریس و موافقتنامه‌ی TRIPS 76
- الف - وجوه عمده‌ی کنوانسیون بین‌المللی پاریس (سند استکهلم) 76
- 1- اصل رفتار ملی: 77
- 2- حق تقدّم 77
- 3- مقررات راجع به گواهی ثبت اختراع: 78
- 4- مقررات راجع به علائم تجاری: 79
- الف - استعمال علائم تجاری 79
- ب - استعمال متقارن یک علامت تجاری توسط واحدهای تجاری مختلف: 79
- ج - استقلال علائم تجاری 79
- د - علائم تجاری مشهور 79
- هـ - نشان‌های دولتی و رسمی و نشان‌های سازمان‌های بین‌المللی 79
- ز - علائم خدماتی 79
- ح - علائم جمعی: 80
- 5- مقررات راجع به طرح‌های صنعتی، اسم‌های تجاری، نام‌گذاری 80
- الف - طرح‌های صنعتی: 80
- ب - اسم‌های تجاری: 80
- ج - نام‌گذاری کالا با اسم مکان تهیه و تولید و مشخصات مبدأ کالا: 80
- 6- مقررات راجع به ادارات مالکیت صنعتی: 81
- ب - وجوه عمده‌ی موافقتنامه TRIPS 81
- 1- اصول و مقررات کلی: 82
- الف - مالکیت معنوی: 82
- ب - ارجاع به کنوانسیون‌های پاریس و برن: 82
- ج - اصل رفتار ملی: 82
- د. اصل دولت کامله‌ی الوداد: 83
- هـ - حمایت از موضوع [حقوق مالکیت معنوی] موجود: 83
- و - حق شرط: 83
- ز - استثنائات امنیتی: 83
- 2- استانداردهای راجع به در دسترس بودن، محدوده و استفاده از حقوق مالکیت معنوی: 83
- الف - حق تکثیر و حقوق مرتبط با آن: 83
- ب - علائم تجاری: 84

84	ج - مشخصات جغرافیایی:
85	د - طرح های صنعتی:
85	ه - گواهی های اختراع
86	و - طرح های همراه با جزئیات شکلی (توپوگرافی) مدارهای یک پارچه شده:
87	ز - حمایت از اطلاعات افشا نشده:
87	ح - کنترل رویه های ضد رقابتی در پروانه های قراردادی:
87	3- الزامات حقوق مالکیت معنوی:
88	قانون ثبت اختراعات طرح های صنعتی و علائم تجاری مصوب 1386 شامل مباحث زیر است:
89	گفتار سوم: جایگاه حقوقی، مالکیت های فکری در قانون مدنی ایران

بخش سوم: مالکیت معنوی در آیینی فقه

91	مقدمه
----	-------

فصل اول: مالکیت معنوی در فقه امامیه

92	تبیین نظرات مختلف و استدلال آنها
93	مالکیت معنوی در فقه امامیه
93	1) نظریه ی فطری بودن مالکیت:
93	2) نظریه ی علم حصولی:
94	3) نظریه (ارزش = کار) و نقد آن
94	4) نظریه ی اشتراکی بودن مالکیت:
94	5) نظریه ی مالکیت اعتباری (مالکیت حقوقی):
94	6- دیدگاه هایی در مشروعیت حق مالکیت فکری:
94	الف - بنای عقلاء (ارتکاز یا سیره ی عقلاء):
95	ب - عرف
95	ج - تمسک به قاعده ی «لا ضرر و لا ضرار»
95	د - تمسک به قاعده ی تسلیط (سلطنت)
95	7- تبیین دیدگاه حضرت امام خمینی (ره) نسبت به حقوق مالکیت معنوی
96	الف - دیدگاه حضرت امام خمینی (ره)
97	ب - دلائل و مستندات فقهی نظر حضرت امام خمینی (ره)
98	ج - تحلیل نظریه حضرت امام خمینی (ره)
101	8- مؤیداتی بر مشروعیت حق مالکیت فکری
102	نتیجه:

فصل دوم: حقوق مالکیت های فکری در فقه عامه

105	بیان دیدگاهها و نظرات مذاهب چهارگانه
106	حقوق مالکیت های فکری در فقه عامه

106	1- بررسی « حقوق مالکیت‌های فکری » از دیدگاه فقه عامه
106	نکات اساسی مستفاد از تعریف:
108	2- مالکیت‌های فکری در پرتو مفهوم مال از دیدگاه مذاهب اربعه
108	الف - ملاک مالیت اشیاء در فقه شافعی
108	ب - معیار مالیت اشیاء در فقه حنبلی
108	نکات مستفاد از تعریف:
109	ج - ملاک مالیت اشیاء در فقه مالکی
109	د - ملاک مالیت اشیاء در فقه حنفی
110	3- دیدگاه چند تن از فقهای اهل سنت
111	الف - دیدگاه استاد عبدالحمید طهماز
111	ب - دیدگاه دکتر وهبه الزحیلی
112	ج - دیدگاه دکتر نواف کعنان
112	د - دیدگاه ابوالحسن ندوی
113	ه - دیدگاه استاد وهبی سلیمان غاوجی
113	نتیجه:

بخش چهارم: نتایج و رهیافت‌های کلی پایان‌نامه

116	نتایج و رهیافت‌های کلی پایان‌نامه
116	نتایج و رهیافت‌های کلی تحقیق به عنوان سخن انجام و پایان به اختصار بیان می‌شود.
116	نتایج
121	ضمائم
136	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

ن والقلم و ما یسطرون¹

مظاهر تکنولوژی بافت جوامع را دگرگون نمود، زندگی و روابط اجتماعی و حتی فردی چهره‌ی دیگری به خود گرفت. این تغییرات شتابان است و انطباق آن با شریعت ضرورت فوری و حیاتی است، در انقلاب مشروطیت مباحث اجتماعی بر فقها عرضه شد و بزرگانی چون نایینی و آخوند خراسانی و دیگر فضیلاب گرانقدر گامهایی در این زمینه برداشتند.

با طلوع خورشید انقلاب اسلامی بر صحنه‌ی حیات فردی و اجتماعی، انسان زمانه این ضرورت فوری خود را نمایاند و فقیهان آگاه به زمان و مکان و واقف به دانش‌های حقوقی و اجتماعی و سیاسی روز و بصیر بر تحولات زمانه با شناخت انسان معاصر و نیازها و بحران‌های او، درصدد پاسخگویی آن برآمدند؛ زیرا مظاهر جدید تمدن، از جمله در بُعد صنعت و تکنولوژی، اختراعات اثرگذار چون برق، تلگراف، راه آهن و... در عصر جدید عرصه‌های نویی را گشوده است و این دستاوردهای زمانه در هر کوی و برزن سوالات و پرسش‌هایی را هم به طور مداوم در پی دارد؛ زیرا انسان متدین و پای‌بند شریعت باید نسبت خود و تکنولوژی را بفهمد و قلمرو تکلیف و وظیفه را بشناسد تا از مدار شریعت نلغزد و در دام‌های شیاطین عصر مدرن و پست مدرن گرفتار نگردد و به حیات طیبه دینی هدایت شود.

یکی از مسایل مطرح در گستره‌ی فقه و حقوق، حقوق مالکیت معنوی است، حقوق مالکیت معنوی امروزه به عنوان یکی از مسائل زیر بنایی سیاست نوین اقتصادی و ابزار مهم و اساسی برای رشد اقتصادی و با ارزش ترین سرمایه در معاملات و داد و ستدهای تجاری تلقی می گردد.

حمایت قوی و مؤثر از حقوق مالکیت معنوی به لحاظ برتری این دارایی‌ها بر دارایی‌های مادی در بسیاری از موارد علاوه بر ایجاد انگیزه و تشویق مبتکرین و نوآوران، مخترعین مؤسسات تحقیقاتی برای فعالیت‌های ابتکاری عامل بسیار مهم در تسهیل موجبات انتقال تکنولوژی و نیز در جلب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بخش‌های معین اقتصادی است، که اهمیت این امر برای تحقق و تسریع توسعه در حوزه‌های مختلف اجتماعی - اقتصادی بر کسی پوشیده نیست.

¹ - قرآن کریم، سوره قلم

بی شک در میان کلیه موضوعات مالکیت معنوی، حق اختراع (موضوع پایان نامه) از اهمیت به سزایی برخوردار است، چون هر اختراع در واقع یک یا چند گام به جلو تلقی می‌گردد کما اینکه بوهلر شیمیدان معروف می‌گوید: «هر کشفی که بشر می‌کند یک گام به خدا نزدیکتر می‌شود».

حمایت از حق اختراع در واقع حمایت از پیشرفت مادی و معنوی بشریت بوده به گونه ای که حتی تصور نشناختن چنین حقی برای کسی که سالیان سال با تلاش شبانه روزی موفق به اختراعی شده است برای ما مشکل است و آیا واقعاً می‌توان گفت که مخترع بر اختراع خود هیچ حقی ندارد و در این صورت چه اتفاقی خواهد افتاد؟ حضرت امام خمینی (ره) در مواقع و مقاطع گوناگون اشاره نمودند که مجتهد باید در متن رویدادها و وقایع قرار گیرد، تا بتواند با درک نیازهای مختلف جامعه بدان پاسخ بدهد، از جمله در منشور برادری، مواردی از موضوع‌های نیازمند پژوهش را چنین توضیح دادند:

«... نیاز عملی به این بحثها و مسائل است، مثلاً در مسأله مالکیت و محدودی آن، در مسایل پیچیده‌ی پول و ارز و بانکداری، در مالیات، در تجارت داخلی و خارجی، در مزارعه و مضاربه و اجاره و رهن، در حدود و دیات، در قوانین مدنی، در مسائل فرهنگی و برخورد با هنر به معنای اعم، چون: عکاسی، نقاشی، مجسمه‌سازی، موسیقی، تئاتر، سینما، خوشنویسی و غیره در حفظ محیط زیست و سالم‌سازی طبیعت و جلوگیری از قطع درختها، حتی در منازل و املاک شخصی، در مسایل اطعمه و اشربه، در جلوگیری از موالید در صورت ضرورت و یا تعیین فواصل در موالید، در حل معضلات طبی، همچون پیوند اعضای بدن انسان و غیره به انسان‌های دیگر، در مسأله معادن زیرزمینی و ملی، تغییر موضوعات حرام و حلال و توسیع و تضیق بعضی از احکام در ازمه و امکان‌های مختلف، در مسایل حقوق بین‌المللی و تطبیق آن با احکام اسلام، نقش سازنده‌ی زن در جامعه‌ی اسلامی و نقش تخریبی آن در جوامع فاسد و غیر اسلامی، حدود آزادی فردی و اجتماعی، برخورد با کفر و شرک و التقاط و بلوک تابع کفر و شرک، چگونگی انجام فرائض در سیر هوایی و فضایی و حرکت برخلاف جهت حرکت زمین یا موافق آن با سرعتی بیش از سرعت آن و یا در صعود مستقیم و خنثی کردن جاذبه‌ی زمین و مهمتر از همه‌ی اینها ترسیم و تعیین حاکمیت ولایت فقیه در حکومت و جامعه، که همه‌ی اینها گوشه‌ای از هزاران مسأله مورد ابتلای حکومت و مردم است که فقهای بزرگ در مورد آنها بحث کرده‌اند و نظراتشان با یکدیگر مختلف است، و اگر بعضی از مسایل در زمان‌های گذشته مطرح نبوده است و یا موضوع نداشته است. فقها امروز باید برای آن فکری بنمایند»²

همچنین طرح عنصر زمان و مکان در اجتهاد را می‌توان در همین راستا تحلیل و تفسیر نمود.

حضرت امام خمینی (ره) با شناخت چنین مسائلی بود که در پیام خود به اعضای شورای نگهبان متذکر می‌گردد که:

«... باید تمام سعی خودتان را بنمایید که خدای نکرده اسلام در پیچ و خم‌های اقتصادی و نظامی، اجتماعی و سیاسی متهم

به عدم قدرت در اداره‌ی جهان نگردد.»

در جوامع اسلامی مهمترین مسئله در مورد مسائل مستحدثه تطبیق آن با اسلام و فقه اسلامی است که اگر براساس فتاوی علمای دینی برخلاف موازین اسلامی تشخیص داده شده برای آن جامعه قابل پذیرش نبوده و چنانچه با آیین اسلام تطبیق نمود، استقبال عمومی را نیز در پی خواهد داشت. و چنانچه برخلاف احکام اسلامی اعلام گردد؛ قطعاً طرد خواهد شد.

² - خمینی، امام روح الله، صحیفه نور، ج 21، ص 46 و 47

بی شک در مورد حق مالکیت معنوی در بین علمای تشیع اتفاق نظر وجود ندارد، لذا برآن شدیم تا با ارائه یک بحث
مبنایی، در چهار چوب فقه اهل بیت علیهم السلام این موضوع تحقیق و بررسی شود.

بخش مقدماتی

تبیین چرایی و چگونگی تحقیق

- 1- تعریف و تبیین موضوع تحقیق
- 2- ضرورت و اهمیت تحقیق
- 3- فواید و اهداف تحقیق
- 4- سابقه و پیشینه‌ی تحقیق
- 5- فرضیه‌ها و سوالات تحقیق
- 6- روش تحقیق
- 7- طرح و ساختار تحقیق
- 8- منابع تحقیق
- 9- واژه‌ها و اصطلاحات کلیدی تحقیق
- 10- موانع و محدودیت‌های تحقیق

1- تعریف و تبیین موضوع تحقیق

در این پژوهش می‌خواهیم درباره‌ی یکی از انواع حقوق افراد نسبت به نتایج فعالیت و تلاش فکری او تحت عنوان مالکیت‌های معنوی بحث کنیم.

حقوق مالکیت‌های معنوی عبارتست از:

رابطه‌ای است بین پدیده‌ها، آثار با افکار، هوش، خلاقیت و سایر قوای نفسانی او و حقی که از این رابطه ایجاد می‌شود. حقوق مالکیت معنوی (فکری) به دو شاخه مالکیت تجاری - صنعتی و مالکیت حقوق ادبی و هنری تقسیم می‌شود.

2- ضرورت و انگیزه‌ی انتخاب موضوع پژوهش:

از ابتدای خلقت، انسان بنا بر فطرت و طبیعتش برای تلاش‌های کم یا زیاد خود ارزش قائل بوده و در آنچه به دست می‌آورده و اعمال سلیقه می‌کرده و دیگران را نیز از تصرف در آن باز می‌داشته به طوری که این حس غریزی در بشر منشاء پدید آوردن اندوخته‌های شخصی و احساس تعلق به آنها گردیده است. این احساس تنها به اندوخته‌های او محدود نمی‌شده بلکه در مورد اشعاری که می‌سروده، نقاشی‌هایی که می‌کشیده و یا مطالبی که می‌نوشته نیز اعمال می‌گشته، به عقیده‌ی برخی، از زمانی که انسان توانسته قلم یا قلم مویی در دست بگیرد، این احساس وجود داشته است.

حقوق مالکیت معنوی یا فکری امروزه اهمیت زیادی یافته به گونه‌ای که در دانشگاه‌های جهان جایی را به خود اختصاص داده و به دلیل ارزش و مالیت زیاد آن درآمدهای سرشاری را عاید دولت‌ها می‌کند، در دنیای اسلام هر چند به طور رسمی و به شکل کنونی دیر به آن پرداخته شده است، موضوع یاد شده سابقه طولانی دارد. وفقه‌های اسلام اعم از شیعه و اهل سنت درباره‌ی آن تحقیقاتی به عمل آورده و به اظهار نظر پرداخته‌اند. برخی از فقهای اسلام در مخالفت و عدم مشروعیت حقوق یاد شده سخن گفته‌اند و برخی نیز در مشروعیت آن سخن گفته‌اند. در دهه‌های اخیر هم در بُعد ملی و هم در بُعد بین‌المللی حقوق مالکیت معنوی مورد توجه قرار گرفت، در این راستا قوانین و مقررات داخلی بسیاری از کشورها هم جهت با کنوانسیون‌های بین‌المللی تصویب شده در این زمینه تغییرات عمده‌ای صورت گرفته است. از آنجا که این موضوع در حقوق ایران کمتر بررسی و تحلیل شده است. ابعاد حقوقی به ویژه فقهی موضوع بررسی و اشکالات و ابهامات قانونی آن یادآوری می‌شود. و این جانب با توجه به اینکه دارای تحصیلات حوزوی می‌باشم و از طرفی چون همواره به دنبال آن بوده‌ام که به موضوعی

بپردازم که نیاز علمی جامعه باشد، نیازی که بر زمین مانده است و دانشجویان محترم رشته حقوق که باید آشنایی زیادی با مسائل فقهی داشته باشند به جهت عدم ارتباط با کتب فقهی و آشنا نبودن به زبان عربی به آن نپرداخته اند، لذا با این دیدگاه بدو نسبت به جمع آوری مطلب و نوشتجات و سپس استفتاءات از محضر علما و مراجع عظام اقدام نموده تا این که مجموعه‌ای را که در پیش رودارید به کمک اساتید بزرگوارم به دست آمد و امید است که مفید واقع گردد.

3- فواید و اهداف تحقیق:

- 1- تبیین و توانایی فقه در پاسخگویی به مسایل مستحدثه.
- 2- کوشش برای پاسخ عملی و کاربردی به یک نیاز حکومتی
- 3- سامان‌دهی به یک منبع نسبتاً جامع برای ادامه‌ی تحقیقات و پژوهش‌های علمی دانشجویان.
- 4- اثبات این که آیا تراوشات فکری یک شخص را می‌توان مال تلقی نمود و در نتیجه قابلیت نقل و انتقال داشته باشد.

4- سابقه و پیشینه‌ی تحقیق:

ضرورت مطالعه‌ی پیشینه‌ی تحقیق به عنوان گام نخست در تهیه و تدوین طرح‌های پژوهشی امری بدیهی است، زیرا ضمن استفاده از دستاوردهای علمی از موازی کاری اجتناب شود.

در این راستای موضوع تحقیق تا کنون پژوهش‌هایی به عمل آمده و آثاری سامان گرفت که اهم آن به شرح ذیل می‌باشد:

الف: کتب:

- 1- حقوق مالکیت فکری، علیرضا نوروزی، نشر چاپار سال 81
- 2- بررسی نظام ملی حق مؤلف در ایران، علی‌اعظم محمدیگی ناشر، روش 79
- 3- حقوق آفرینش‌های فکری، حمید آیتی، نشر حقوقدان 75.
- 4- حقوق مؤلفان، مترجمان، هنرمندان و ناشران در فقه اسلامی، قتی‌دربنی و دیگران، ترجمه، محمد رضا افتخارزاده - نشر هزاران 75.
- 5- قوانین و مقررات حقوق مالکیت فکری، نقی امانی - انتشارات بهنامی 83

ب: مقالات مهم:

- 1- رابطه آثار فکری با پدیدآورندگان از دیدگاه حقوق اسلامی، دکتر محمد اسماعیلی، مجله پژوهش‌های حقوقی - شماره 3، سال 82
 - 2- حقوق معنوی پدید آورنده اثر: نوشته دکتر کیوان آذری، مجله: دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران - شماره 22 سال 60
 - 3- حقوق مالکیت فکری، نوشته: دکتر نورالدین امامی، مجله: فصلنامه رهنمون شماره دوم پاییز و زمستان 71
 - 4- نظر چند تن از فقها و آیات عظام پیرامون حقوق مالکیت‌های فکری مجله: فصلنامه رهنمون، شماره دوم و سوم پاییز و زمستان 71
- پژوهش حاضر نگاهی مبسوط به موضوع دارد و ضمن ارج نهادن بر کوشش‌ها و زحمات پیشینیان پژوهشگر سعی دارد اثری نسبتاً جامع را سامان بخشد.
- امید است در این راه دشوار مشمول عنایات حق واقع شویم.